

Теорія і історія держави і права

УДК 340.142

Суходубова Ірина Володимирівна

кандидат юридичних наук, асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Суходубова Ирина Владимировна

кандидат юридических наук, ассистент

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Sukhodubova Irina

Candidate of Law, Assistant

Yaroslav Mudryi National Law University

Алиєва Аліса Відадіївна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Алиева Алиса Видадиевна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Aliyeva Alisa

Student of the

Institute of Prosecutor's Office and Criminal Justice

Yaroslav Mudryi National Law University

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЯК

ДЖЕРЕЛА ПРАВА В УКРАЇНІ

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАССМОТРЕНИЯ СУДЕБНОЙ

ПРАКТИКИ КАК ИСТОЧНИКА ПРАВА В УКРАИНЕ

CERTAIN ISSUES OF CONSIDERATION OF JUDICIAL PRACTICE AS SOURCES OF LAW IN UKRAINE

Анотація. У статті розглядається питання особливостей такого явища як судова практика і надається їй оцінка з точки зору джерел права. Зокрема аналізуються численні доктринальні положення, вироблені визнаними фахівцями і науковцями-теоретиками, а також чинне законодавство України, до якого увійшла Конституція України, Господарський процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України та інші не менш важливі за своєю значущістю нормативно-правові акти. Загалом визначено, що судова практика виконує роль конкретизації законів, й у цьому вона доповнює законодавця, точніше вона стає джерелом права у випадку «бездіяльності» законодавця, коли у нормативно-правових актах містяться прогалини, їх текстуальне викладення є неоднозначним для розуміння, суперечливим та породжує проблеми при правозастосуванні. Судова практика заповнює ці прогалини шляхом застосування аналогії права та закону, тобто результат застосування цієї аналогії та порядок суддівської мотивації має особливу вагу та значення для подальшого вирішення аналогічних справ. При цьому у висновках підведено підсумки і вказано, що судова практика є частиною юридичної практики як правозастосовна, нормотворча та правоінтерпретаційна діяльність у єдності з відповідним професійним досвідом. Саме вона конкретизує закони, а також заповнює прогалини у законодавстві шляхом застосування основоположних принципів права, аналогії права і закону.

Визначено, що судова практика займає особливе місце як джерело права у нашій державі. У сучасній Україні судова практика як джерело права закріплена на законодавчому рівні, що набуває тим самим

обов'язкового характеру. У першу чергу це передбачено Конституцією України, процесуальними кодексами, також Законами України: «Про Конституційний Суд України», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Про судоустрій і статус суддів» і т.п.

Ключові слова: *практика, судова практика, джерела права, судовий прецедент, право України, судовий прецедент, доктрина, «нетрадиційне» джерело права, широкий підхід, вузький підхід.*

Аннотація. *В статье рассматривается вопрос особенностей такого явления как судебная практика и предоставляется ей оценка с точки зрения источников права. В частности анализируются многочисленные доктринальные положения, выработанные признанными специалистами и учеными-теоретиками, а также действующее законодательство Украины, в который вошла Конституция Украины, Хозяйственный процессуальный кодекс Украины, Уголовно-процессуальный кодекс Украины, Гражданский процессуальный кодекс Украины и другие не менее важные по своей значимости нормативно правовые акты. В общем определено, что судебная практика выполняет роль конкретизации законов, и в этом она дополняет законодателя, точнее она становится источником права в случае «бездействия» законодателя, когда в нормативно-правовых актах содержатся пробелы, их текстуальное изложение является неоднозначным для понимания, противоречивым и порождает проблемы при правоприменении. Судебная практика заполняет эти пробелы путем применения аналогии права и закона, то есть результат применения этой аналогии и порядок судебской мотивации имеет особое значение и значение для дальнейшего решения аналогичных дел. При этом в выводах подведены итоги и указано, что судебная практика является частью юридической практики как*

правоприменительная, нормотворческая и правоинтерпретационная деятельность в единстве с соответствующим профессиональным опытом. Именно она конкретизирует законы, а также заполняет пробелы в законодательстве путем применения основных принципов права, аналогии права и закона.

Определено, что судебная практика занимает особое место как источник права в нашем государстве. В современной Украине судебная практика как источник права закреплена на законодательном уровне, приобретает тем самым обязательного характера. В первую очередь это предусмотрено Конституцией Украины, процессуальными кодексами, а также Законами Украины «О Конституционном Суде Украины», «О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека», о судостроительстве и статусе судей »и т.п.

Ключевые слова: *практика, судебная практика, источники права, судебный прецедент, право Украины, судебный прецедент, доктрина, «нетрадиционные» источники права, широкий подход, узкий подход.*

Summary. *The article considers the peculiarities of such a phenomenon as judicial practice and provides an assessment in terms of sources of law. In particular, numerous doctrinal provisions developed by recognized experts and theorists are analyzed, as well as the current legislation of Ukraine, which includes the Constitution of Ukraine, the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine and others no less important. legal acts. In general, it is determined that judicial practice plays the role of concretization of laws, and in this it complements the legislator, or rather it becomes a source of law in case of "inaction" of the legislator, when regulations contain gaps, their textual wording is ambiguous, contradictory and generates problems with law enforcement. Judicial practice fills these gaps by applying the analogy of law*

and law, ie the result of the application of this analogy and the order of judicial motivation is of particular importance and significance for the further resolution of similar cases. At the same time, the conclusions summarize and indicate that judicial practice is part of legal practice as law enforcement, rule-making and legal interpretation activities in conjunction with the relevant professional experience. It concretizes the laws, as well as fills the gaps in the legislation by applying the fundamental principles of law, the analogy of law and law.

It is determined that judicial practice occupies a special place as a source of law in our state. In modern Ukraine, judicial practice as a source of law is enshrined in law, which thus becomes binding. First of all, it is provided by the Constitution of Ukraine, procedural codes, as well as the Laws of Ukraine: "On the Constitutional Court of Ukraine", "On the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights", "On the judiciary and the status of judges", etc.

***Key words:** practice, judicial practice, sources of law, judicial precedent, law of Ukraine, judicial precedent, doctrine, "non-traditional" source of law, broad approach, narrow approach.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розгляд окресленого у темі питання на сьогоднішній день є вкрай актуальним і потребує наукового розгляду, оскільки полягає в тому, що нині судова влада здійснює не тільки функцію правосуддя, а й правотворчості. Також значущість даного питання зумовлена реформуванням судових органів, а у зв'язку з цим підвищенням ролі судових актів.

Особливого значення набуває це питання в Україні. Місце судової практики як джерела права у нашій державі є досить суперечливим. Адже правотворчі повноваження суду не мають прямого законодавчого закріплення, проте судові акти мають виражений правотворчий характер.

Тому дані протиріччя ускладнюють діяльність судів та призводять до різних процесуальних порушень в діяльності органів державної влади. Судова практика конкретизує закони, а також заповнює прогалини у законодавстві шляхом застосування основоположних принципів права, аналогії права й закону. Необхідність дослідження даного питання в Україні зумовлена активними інтеграційними процесами і, у зв'язку з цим, потребою перебудови національної правової системи відповідно до європейських стандартів права.

Зауважимо, що питання деталізації та уточнення місця і ролі судової практики як джерела права є досить актуальним на сьогодні, та потребує оперативного вирішення. Це безумовно сприятиме підвищенню ефективності правозастосовної діяльності органів державної влади та органів судової влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичні та практичні аспекти вивчення значення судової практики як джерела права розглядаються та досліджуються в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як С. В. Шевчука, С. П. Погребняка, Н. Д. Слотвінської, Д. Ю. Хорошковської, І. В. Борщевського, Т. К. Хартлі та інших видатних теоретиків. Проте, хочемо зауважити, що задана тематика є досить динамічною і постійно змінює свої форми та розвивається. Саме це явище зумовлює необхідність її розгляду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою цієї статті є вивчення та розкриття основних положень щодо судової практики як джерела права та надання рекомендацій для правильного розуміння, застосування норм чинного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У загальній теорії держави і права під джерелом права розглядають визнану в конкретному суспільстві офіційну форму зовнішнього вираження та закріплення норм права, посилення на яку підтверджують їхнє існування. Варто зауважити, що не існує єдиного підходу до визначення переліку джерел права, проте найпоширенішим у юридичній науці є їх поділ на правові звичаї, нормативно-правові акти, правові прецеденти, нормативно-правові договори. Також, до джерел права відносять правову доктрину та принципи права. Крім цього, доцільно звернути увагу на судову практику як один із різновидів джерел права, що водночас є одним із чинників не лише реалізації права, а й правотворчої діяльності органів судової влади. Як вже зазначалося дана тема є дуже актуальною, адже визнання судової практики джерелом права сприятиме забезпеченню стабільності правозастосування, еластичності й ефективності законодавчих приписів. Проте багато авторів, як вітчизняних, так і зарубіжних, відмовляються визнавати судову практику джерелом права. Зокрема, Р. Давид характеризував таке ставлення до судових рішень як «ознака розриву між теорією і практикою» [17, с. 96]. За словами А.Ю. Мкртумян, незважаючи на суперечливість існуючих точок зору з питання визнання судової практики джерелом цивільного права, більшість цивілістів визнають, що рішення вищих судів є обов'язковими для судів нижчої інстанції. Він же робить висновок, про те, що навіть якщо судовий прецедент буде офіційно визнаний джерелом права, він не замінить закон і жодним чином не вплине на його провідну роль [18, с. 10].

Взагалі проблема визнання судового прецеденту або судової практики джерелом українського права полягає не тільки в недосконалості і неузгодженості юридичної термінології в даній області. Вона багато в чому пояснюється тим, що у вітчизняній юридичній літературі в поняття

«прецедент» найчастіше вкладається інший зміст, ніж той, який закладений в класичній англо-саксонській доктрині права. В нашій правовій системі відсутня багаторічна практика застосування своєрідного суддівського права, обумовлено це тим, що здійснюються численні спроби обґрунтувати даний правовий феномен як «нетрадиційне» формальне джерело сучасного громадянського права.

Окрім того, визначення ролі судової практики в системі джерел права багато в чому залежить від традиційного ставлення до суду у суспільстві, яке сформувалось у межах тієї чи іншої правової системи. Активні сучасні процеси конвергенції рішуче відкидають догмат про традиційний законодавчий шлях формування позитивного права, який начебто виключає можливість розвитку судової правотворчості. Україна йде тим же шляхом, переживаючи певну реінтеграцію до романо-германської правової сім'ї та, беручи до уваги відмову від нормативізму як єдиної догми, що не відповідає сучасним умовам і потребам суспільного розвитку.

І. А. Покровський вважає, що виникнення судової практики пов'язано з діяльністю римських магістратів – вищих консулів і преторів. За історичними даними роль судової практики в Стародавньому Римі виконували едикти та інтердикти – консульські або преторські накази [8, с. 127-128].

Серед науковців та практиків спостерігається розходження поглядів і позицій щодо визначення поняття судової практики як юридичної категорії. Окрім цього відсутнє чітке розмежування ролі та місця в судовій практиці правозастосовної діяльності суддів та опосередкованих результатів такої діяльності, які відображають розвиток правових норм. Ці теоретичні прогалини породжують суперечності щодо соціальної ролі судової практики і визнання її джерелом права. Тобто превалюють різні точки зору, які сформувалися за результатами узагальнення й аналізу

думок щодо поняття судової практики. Однак, ці точки зору не є альтернативними (взаємовиключними), оскільки вони просто відображають різні сторони судової практики і можуть бути органічно поєднані при комплексному розгляді судової практики, навіть незалежно від форми її здійснення. Так, наприклад, С. П. Погребняк під судовою практикою розуміє такий різновид юридичної практики, що полягає у правозастосовній, інтерпретаційній та правотворчій діяльності судів, яка втілюється у певних видах юридичних актів [7, с.93].

В свою чергу, Савенко М. вважає, що «судова практика – це результати розгляду судової справи, оформлені як правові положення, на підставі яких вирішено спірне питання і котрі переконливо свідчать про єдино правильний обраний судом підхід, є орієнтиром для вирішення аналогічних спірних ситуацій» [11, с. 51].

Не можна не згадати думку української науковиці Беляневич О., яку процитував у своїй праці С. В. Шевчук. Вона стверджує, що судова практика, яка посідає проміжне становище в соціальному регулюванні між його нормативною та індивідуальною складовими, не тільки здатна, але й повинна коригувати, виправляти деонтичні недоліки системи права, забезпечуючи, насамперед, його повноту [15, с. 494-503].

Тобто, поняття “судова практика” існує фактично у двох площинах: у широкому сенсі судова практика існує у вигляді діяльності усіх ланок судової системи щодо виконання покладених на них завдань. У вузькому – це правові положення, які створюються судовими органами та конкретизують норми права [1, с. 87].

Узагальнюючи можна визначити, що судова практика - досвід індивідуально-правової діяльності суддів, який складається завдяки застосуванню права під час вирішення юридичних справ.

Як свідчить історія, зазвичай, у процесі розбудови незалежної правової держави українські вчені та законодавці звертаються до практики

правових систем розвинутих демократичних країн задля пошуку ефективних форм правотворчої діяльності. Однак, на жаль, законодавець не завжди встигає рухатися водночас із розвитком суспільних відносин у світі, зокрема у перехідний період, у якому знаходиться наша, умовно кажучи, молода держава. Але незважаючи на це, багатоманітність суспільних відносин та достатній розвиток демократичних засад українського суспільства призвели до підвищення самостійності і значення ролі суду в правовій системі України. На сьогоднішній день судова практика виконує роль постачальника адекватної інформації щодо необхідності вдосконалення українського законодавства та прогресивних напрямків у правотворчій і правозастосовній діяльності. У зв'язку з цим все більшої актуальності набирає питання про визначення ролі судової практики в правовій системі України та статусу актів органів судової влади у системі джерел права.

Формально у країнах романо-германської системи права, у тому числі і в Україні, роль судової практики не виходить за межі тлумачення правових норм. Представники радянської юридичної науки стверджували, що єдиним джерелом права для нашої правової системи має бути виключно закон. Пізніше теорією права було ґрунтовно і досить глибоко розвинуто конструкцію широкого розуміння законодавства, відповідно до якої останнє включає акти не лише законодавчих органів влади, а й конкретизуючі акти органів управління. Однак, у юридичних колах суспільства ніколи не визнавалася судова система і значення її практики. Суд, як орган із правотворчими повноваженнями, з огляду на його безумовну незалежність, у період радянської епохи був набагато менш прийнятним та зручним для тогочасного тоталітарного режиму. Підтвердження цього є той факт, що численна група дослідників і науковців того часу вважали, що судова практика не може бути повноцінним джерелом права.

Сучасне континентальне право, на яке Україна традиційно орієнтується у своєму правовому розвитку, включає у себе не лише закони й кодекси, а й сотні рішень судів як вищої так і нижчої інстанції, що стали результатом прискіпливого аналізу конкретних проваджень і справ, аргументів, які лежать в основі попередніх рішень, а інколи й досить вільного та сміливого тлумачення норм класичних джерел права – законів та кодексів. Наразі у багатьох країнах континентальної системи існують офіційні загальнодержавні збірники судової практики. Як зазначали відомі компаративісти, зокрема М. Н. Марченко та Р. Давід, ситуація, у якій судовий прецедент формально не визнається, а фактично існує і застосовується, є доволі типовою для країн романо-германського права. Просто судовий прецедент існує в таких країнах в інших модифікаціях [13, с. 91-92].

У сучасній Україні судова практика як джерело права закріплена безпосередньо на законодавчому рівні, що свідчить про обов'язковий характер її матеріалів. Так, у статті 17 Закону України від 23 лютого 2006 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прямо передбачено, що суди при розгляді справ застосовують практику Європейського суду з прав людини (далі – Суд) як джерело права. При цьому у статті 1 даного Закону наголошено, що під практикою Суду слід розуміти як усі рішення Європейського Суду з прав людини, так і Європейської комісії з прав людини відносно всіх країн-учасниць Конвенції [9].

У свою чергу стаття 124 Конституції України визначає, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Більше того, акцентується увага на тій обставині, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [5]. Говорячи про

обов'язковість судових рішень, не можна не вказати на імперативний характер рішень Конституційного Суду України, який визначено у статтях 69, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» [4].

Крім того, згідно зі статтями 111-28 Господарського процесуального кодексу, статті 458 Кримінального процесуального кодексу, статті 360-7 Цивільного процесуального кодексу України рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішеннями Верховного Суду України. Невиконання судових рішень Верховного Суду України тягне за собою відповідальність, установлену законом [2; 6; 14].

Згідно зі статтею 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Частиною 2 коментованої статті регламентується перелік повноважень, якими наділяється Верховний Суд. До них законодавець відносить такі:

- 1) здійснення правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;
- 3) надання висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових

рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;

4) надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, у яких обвинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

5) право звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Однак даний перелік повноважень не є вичерпним, адже пункт 7 вище процитованої статті передбачає можливість покладення на Верховний Суд й інших повноважень, які не визначені цією статтею [10].

Г.В. Ямпольський у своїй праці «Судова практика як джерело сучасного господарського права в Україні» зазначає, що на сьогоднішній день метою господарського права є забезпечення зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва (преамбула до ГК України), а також вирішення господарських спорів на засадах справедливості та розумності (ст. 3 ЦК України). Це зумовлює необхідність виділення додаткових джерел господарського права.

Так, частиною 7 статті 4 ГПК України встановлено, що господарським судам забороняється відмовляти у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини. З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що за відсутності іншого нормативного регулювання, суд має звернутися до матеріалів судової практики, а за її відсутності – розпочати творити таку практику самостійно. При цьому

важливим є той факт, що обов'язок розглянути справу навіть за відсутності нормативного регулювання, примушує суд створювати нову норму в процесі здійснення правосуддя, яка в майбутньому має бути запозичена подальшою судовою практикою й отримує статус юридичної норми [16, С.576]. Саме у результаті цього у 1920 році у США судовою практикою було створено (на практиці ще зустрічається висловлювання «народжено») нову доктрину, яка отримала назву «плоди отруєного дерева», суть якої полягає у тому, що якщо джерело отримання доказів є недопустимим, то усі докази, отримані за його допомогою, є також недопустимими (Справа «Гефрен проти Німеччини») [2]. Особливість і важливість цієї доктрини полягає насамперед у тому, що вона стало основою деяких норм стосовно визнання доказів недопустимими. Так, частина 2 статті 86 чинного КПК України, відповідно до якої недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті рішень [6]. На нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення, сконструйована саме з урахуванням положень доктрини «плодів отруєного дерева».

Проте, на думку Ямпольського судова практика як джерело права не має законодавчої підтримки. Незважаючи на те, що у законодавстві спостерігається тенденція до посилення ролі судової практики при здійсненні правосуддя, навряд чи можна впевнено стверджувати, що на сьогодні вона має який-небудь вагомий статус.

Тому автор вказує на декілька шляхів посилення ролі судової практики в системі джерел господарського права України. Автор, погоджуючись з Б. Шацькою, пропонує розробку нормативно закріплених процесів систематизації та публікації в спеціалізованому виданні «Судові прецеденти» рішень Верховного Суду, прийнятих за результатами перегляду рішень ВГС України з мотивів неоднакового застосування судом однакових норм матеріального права. Такі збірки існують у багатьох державах Європи на офіційному рівні [16, с. 577–581].

На наш погляд результати судової практики необхідно розглядати тільки тоді, коли відповідна суддівська думка (позиція) набирає ознак повторюваності [12, с. 107]. Тобто, тільки тоді, коли відповідні правові відносини регулюються за одним принципом та вектором, який направлений з боку застосування правових норм судом, то ми можемо говорити про застосування судового прецеденту.

Таким чином, значення судової практики пояснюється насамперед тим, що вона конкретизує закони, а також заповнює прогалини у законодавстві шляхом застосування основоположних принципів права, аналогії права і закону. Що стосується визнання судової практики як джерела права України, то він зумовлений перш за все активними інтеграційними процесами і, у зв'язку з цим, потребою перебудови національної правової системи відповідно до європейських стандартів права.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у даному напрямку. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна відзначити, що на сьогодні судова практика визнається як джерело права майже в усіх країнах загально-правової сім'ї та у країнах інших правових систем. В Україні судова практика також виступає в якості одного з джерел права. Вона включає у себе рішення судів у конкретних справах, що містять правові зразки одноманітного і багаторазового застосування і тлумачення норм права. Взагалі практика суду визнається частиною юридичної практики як правозастосовна, нормотворча та право-інтерпретаційна діяльність у єдності з відповідним професійним досвідом, адже вона конкретизує закони, а також заповнює прогалини у законодавстві шляхом застосування основоположних принципів права, аналогії права і закону.

На сьогоднішній день в Україні судова практика визначається як джерело права безпосередньо на рівні Закону, тим самим одночасно

врегульовуючи питання про її обов'язковий характер. У першу чергу це передбачено Конституцією України, процесуальними кодексами, також Законами України: «Про Конституційний Суд України», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Про судоустрій і статус суддів» та деякими іншими.

Враховуючи неоднозначний підхід до питання про визнання практики суду як джерела права варто зауважити, що більшість практикуючих юристів стоять на позиції того, що практика суду є безумовно необхідним елементом права, адже саме за її допомогою та на її основі удосконалюються чинні норми, закріплені в нормативних та підзаконних актах, усуваються колізії в законодавстві, народжується прецедент (особливо актуально для країн англо-американської правової сім'ї), створюється мобільна система права, яка змінюється водночас з розвитком правових відносин. Отже, судова практика – це важливе джерело права у всіх країнах світу, у тому числі і в Україні, завдяки якій у випадку відсутності нормативного регулювання різного виду відносин суд має можливість здійснити правосуддя і захистити порушені права, свободи, інтереси людини і громадянина, інтереси юридичних осіб, суспільства та держави.

Література

1. Вишневецька С., Іваницька Т. Судова практика та її роль у розвитку трудового законодавства України. Підприємництво, господарство і право. 2018. С. 87-91.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
3. Доктрина плодів отруєного дерева: міжнародний історичний екскурс та національні реалії // Закон і бізнес. URL:

https://zib.com.ua/ua/142094doktrina_plodiv_otruenogo_dereva_mizhnarodniy_istorichniy_ek.html

4. Закон України: Про Конституційний Суд України від 16.10.1996 № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 49. С. 272.
5. Конституція України від 28.06.1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-1. №11-12. № 13. С. 88.
7. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї // Вісн. Акад. прав. наук України. 2003. №4 (34). С. 92-99.
8. Покровський І. А. Історія римського прав. Спб. Літній сад. 1999. 527 с.
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. С. 260.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. С. 545.
11. Савенко М. Роль практики Європейського суду з прав людини у конституційному судочинстві України // Вісн. Конституц. Суду України. 2005. № 6. С. 51-55.
12. Судова практика Конституційного Суду України як інструмент забезпечення стабільності і динамізму законодавства / І. В. Суходубова // Економічна теорія та право. 2019. № 2. С. 106-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2019_2_8
13. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. К. 2006. С. 91-92.

14. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. №40-41, 42. С. 492.
15. Шевчук С. Судова правотворчість : світовий досвід і перспективи в Україні. К. Реферат. 2007. 640 с.
16. Ямпольський Г. В. Судова практика як джерело сучасного господарського права в Україні // Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2012. № 24. С. 575-581.
17. Давид Р. Основні правові системи сучасності. М. 1998. С. 96.
18. Мкртумян А. Ю. Судова практика як джерело цивільного права Росії // Цивільне право. 2008. №4. С. 10-13.

References

1. Vishnovecka S., Ivanicka T. Sudova praktika ta yiyi rol u rozvitku trudovogo zakonodavstva Ukrayini. Pidpriyemnictvo, gospodarstvo i pravo. 2018. S. 87-91.
2. Gospodarskij procesualnij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 06.11.1991 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 1992. № 6. St. 56.
3. Doktrina plodiv otruyenogo dereva: mizhnarodnij istorichnij ekskurs ta nacionalni realiyi // Zakon i biznes. URL: https://zib.com.ua/ua/142094doktrina_plodiv_otruenogo_dereva_mizhnarodniy_istorichnij_ek.html
4. Zakon Ukrayini: Pro Konstitucijnij Sud Ukrayini vid 16.10.1996 № 422/96-VR // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 1996. № 49. S. 272.
5. Konstituciya Ukrayini vid 28.06.1996 roku №254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 1996. № 30. S. 141.
6. Kriminalnij procesualnij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 13 kvitnya 2012 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2013. № 9-1. №11-12. № 13. S. 88.

7. Pogrebnyak S. Vpliv sudovoyi praktiki na yuridichni akti v romano-germanskij pravovij sim'yi // Visn. Akad. prav. nauk Ukrayini. 2003. №4 (34). S. 92-99.
8. Pokrovskij I. A. Istoriya rimskogo prav. Spb. Litnij sad. 1999. 527 s.
9. Pro vikonannya rishen ta zastosuvannya praktiki Yevropejskogo sudu z prav lyudini: Zakon Ukrayini vid 23.02.2006 № 3477-IV // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2006. № 30. C. 260.
10. Pro sudoustrij i status suddiv: Zakon Ukrayini vid 02.06.2016 1402-VIII // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2016. № 31. S. 545.
11. Savenko M. Rol praktiki Yevropejskogo sudu z prav lyudini u konstitucijnomu sudochinstvi Ukrayini // Visn. Konstituc. Sudu Ukrayini. 2005. № 6. S. 51-55.
12. Sudova praktika Konstitucijnogo Sudu Ukrayini yak instrument zabezpechennya stabilnosti i dinamizmu zakonodavstva / I. V. Suhodubova // Ekonomichna teoriya ta pravo. 2019. № 2. S. 106-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2019_2_8
13. Horoshkovska D. Yu. Rol sudovoyi praktiki v sistemi dzherel prava Ukrayini: teoretiko-pravove doslidzhennya: avtoref. dis... kand. yurid. nauk: 12.00.01. K. 2006. S. 91-92.
14. Civilnij procesualnij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 18.03.2004 r. 1618-IV // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2004. №40-41, 42. S. 492.
15. Shevchuk S. Sudova pravotvorchist : svitovij dosvid i perspektivi v Ukrayini. K. Referat. 2007. 640 s.
16. Yampolskij G. V. Sudova praktika yak dzherele suchasnogo gospodarskogo prava v Ukrayini // Aktualni problemi prava: teoriya i praktika. 2012. № 24. S. 575-581.
17. David R. Osnovni pravovi sistemi suchasnosti. M. 1998. S. 96.

18. Mkrtumyan A. Yu. Sudova praktika yak dzherelo civilnogo prava Rosiyi
// Civilne pravo. 2008. No4. S. 10-13.